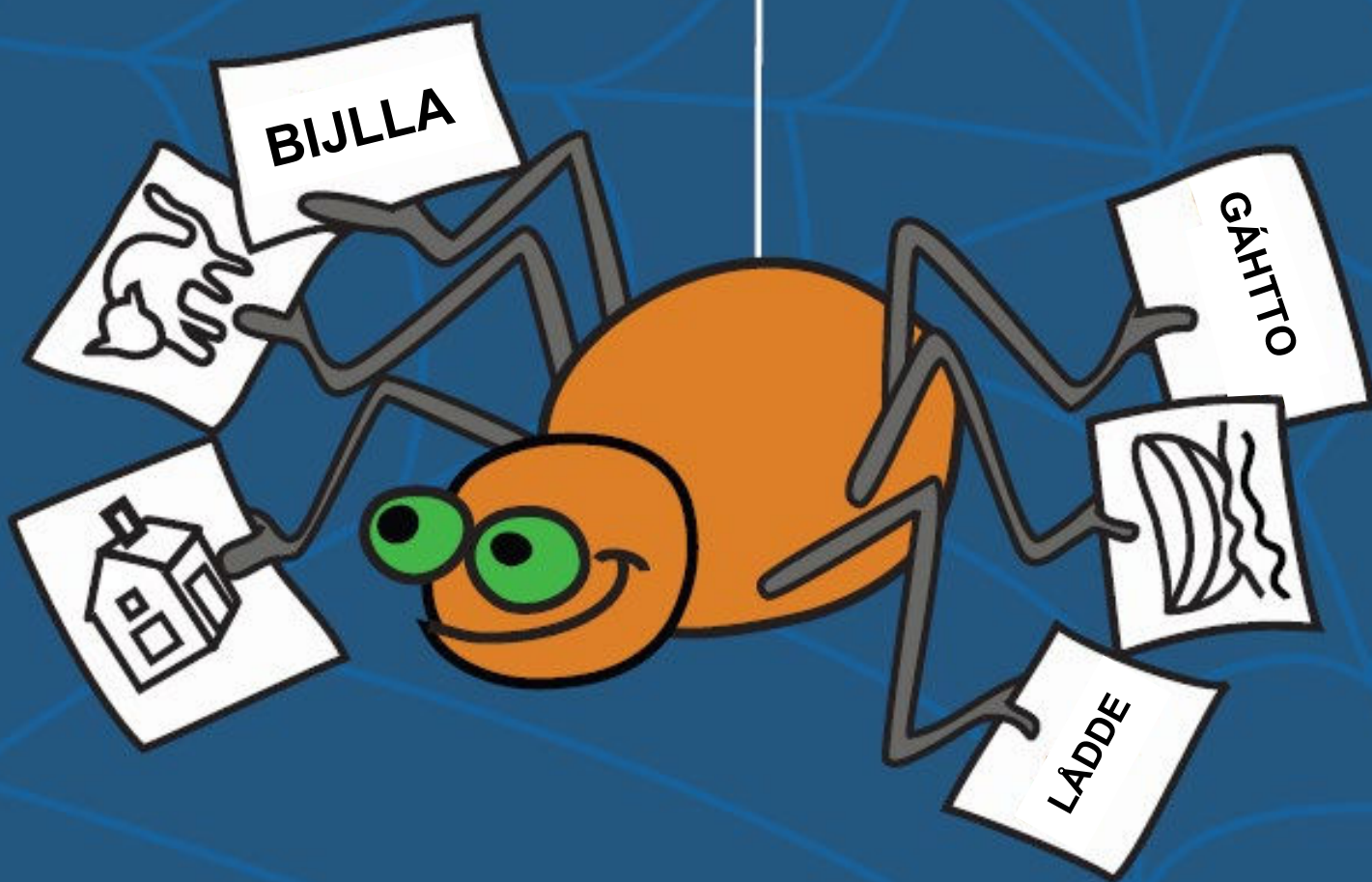

Gielalasj diedulasjvuoda åtsådibme

Diedo ja tjieggidusá

Lisa Baal
Tor Persen
Kirsten Wirkola

Sámegiellaj járggálam: Lars Theodor Kintel
Sámegiellaj dárkestam: Solvår Knutsen Turi

Låhkåma ja tjállemávddåanime ævto

Låhkåm- ja tjállemváttesvuoda la stuorra ja vijdes gássjelisvuohta Vuona skávlåjn ja aj sebrudagån. Udnåsj diehtujuohkemsebrudahka gájbbet tjiehpes låhkåmmåhtudagáv. Gássjelisvuoda vuojnnet lassáni, vájku adnuj váldeduvvi ådå åhpadimvuoge majt doajvvop li buorebu, ja vájku åhpadiddje diehti ienebut dáj váttesvuodaj birra dálla gå någin jage dås åvddål.

Foniema berustibme, - giddit berustimev bágoj unnemus fonologijjalasj avtadagåjs, fonemajs, vuojnnet ij åvddåna åvddål gå mánájda låhkåmav ja tjállemav åhpadahtjá. Låhkåm- ja tjállemåhpadibme viehket mánåjt åjtsatjit bágoj fonologijjalasj struktuvra unnemus jiednadagåjt. Dáv la viek åjnas åjttsat gå mánå galggå vijddåsappot åvdedit låhkåm- ja tjállemtjehpudagáv. Gå galggå låhkåmav ja tjállemav åvdedit, de la viek åjnas buktet bágojt analysierit gitta unnemus jiednadagåjda. Dat lisj dåvk ållu åjnnasamos dalloj gå galggå åvdedit ålggo stávimtjehpudagáv. Foniema berustimev máhtta ståhkamijn ja hárjjidallamijn åvdedit åvddål gå låhkåmav ja tjállemav åhpadahtjá.

Sámegielak mánåjn li ålu ráddjiduvvam vejulasjvuoda æjvvalit tjåleduvvam sámegielajn sebrudagån. Danen la vuostasj skåvllåjahke moaddåsijda vuostasj bále gå tjåleduvvam sámegiela åbnnasij æjvvali. 6-jagågin la dábålattjat buorre ja girjas giella, valla ælla gájka diedulattjat giela tsieggima gåktuj. Skåvlå barggo l dalloj oahppiit diedulattjan dahkat dåsi, ja sámegiela struktuvrra bivddi gielav åtsådibmáj ja ståhkamij.

Ståhkam ja hárjjidallam gielalasj dåjmajn máhtti ålu hieredit gássjelisvuodajt skåvlån manjela. Någin oahppe dårbahi vuodulappot ja guhkebut barggat dåkkår dåjmaj.

Dutkama vuosedi la aktijvuohta ålggodåse låhkåm- ja tjállemávddåanimen ja morfologijjalasj ja syntåvsalasj oahppammielan majt mánå l åvdedam. Morfologijjalasj dådjadimtjehpudahka l tjehpudahka mij mánån la åjtsatjit gåktu bágo li dagåduvvam, sjåpkaduvvam, sårjåduvvam jnv. Syntåvsa dådjadimtjehpudahka l tjehpudahka gåktu dådjat gårgadiså hámijt ja struktuvrajt.

Láhkâm ja tjállem gájbbet guládallama diehtomielalasjvuodav, jut láhkke jali tjálle buktá sáddijiddijjn jali vuosstájvállidijn guládallat.

Vájku 6-jagágin la buorre báhkoboannudahka, de váset huoman moadda bágo li gássjela. Dakkár bágo li sierraláhkáj abstrávta bágo, bágo majna la moadda vuojno ja delbastibme. Báhkusa ja árvvádusá máhtti gássjelappo liehket sunji guhti áttjak la skávláj álggám gá dajn li álu moadda vuojno. Navti máhtta sihke báhkusij ja árvvádusáj baktu ávddánahttet dárkkelap gielalasj dádjadusáv, ja aj ávddánahttet mánáj giellaámastimev buorre láhkáj.

Oanegisájge mujtto, jali barggomujtto vájkkut aj láhkâmij ja tjállemij. Jus ij heva mujte de máhtta sjaddat gássjel jienajt mujttet dallutij gá dajt álles báhkon oadtju. Máhtta aj liehket gássjel bágojt mujttet dallutij gá la álles gárgadisáv láhkâm ja dav dádjadam. Nievres barggomujtto máhtta liehket akta sivva dasi gá mánná jurra nahká láhkâmtejhpudagáv ávdedit. Nievres barggomujtto máhtta aj boahitet dassta gá láhkâmtejhpudahka l nievrre. Jáhk kemis barggomujtto ja láhkâmtejhpudahka juokta aktan vájkkudibá.

Diehtep juo ednagav daj ævtoj birra ma ednagit vájkkudi gá galggá láhkâm- ja tjállemtejhpudagáv ávdedit. Danen li miján buorep vejulasjvuoda hieredit vejulasj vigijt ávddála gá da háhppidi gássjelisvuohtan sjaddat, ja miján li buorep vejulasjvuoda láhkâm- ja tjállemtejhpudagáv buoredittjat ábbánagi.

Prosjækta: Láhkâmmethodihkka oahppijda gejn la sámegiella vuostasjgiellan skávlân

Prosjevta oajvveulmme l láhkâmvuogijt ja láhkâmmethodihkav gávnnat mij buoremusat hiehpá oahppijda gejn la sámegiella vuostasj giellan ja váj oadtju vuodoláhkâmoahpov sámegiellaj, ja dilev láhtjet váj dajt vuogijt áhpadusán adni.

Vuostasj skávlájahke fállá sierralágásj vejulasjvuodajt oahppev gárvedahttet boahtte láhkâmáhpadussaj. Oahppopládna ij gájbbeda oahppe galggá buktet. Ulme li rahpasa, ja li dagu gáhttjom hiebadibmáj sihke sisano ja ávddánime gáktuj. Navti sjaddá vejulasj vuostasj skávlájagijn gánná aktugasj

mánná ietjas ævtoj milta bæssá váseedit, átsádit ja muossádit ságastuvvam ja tjáleduvvam gielav, váni gájbbádusájs galggá oahppat láhkát ja tjállet.

Prosjevta aktijvuodan la dagáduvvam metávddágirje, sihke teorijjaásiin ja oajvvadusá hárrjidallamijda. Girje

Gielalasj diedulasjvuoda átsádibme

Ij gávnnu makkirak standardisieridum jali normieriduvvam sámegiela átsádibme mij gielalasj dádjadimtjehpudagáv átsát. Dát átsádibme I dagáduvvam dajna ulmijn viehkedit áhpaddjev ájtsatjit dajt mánájt gejn máhtti sjaddat stuorra láhkám- ja tjállemváttesvuoda. Átsádibme birri tjadáduvvat árrat tjavtjan 1. klássan, ja vas gidán vaj máhtta báhtusijt buohtastahttet.

Barggoræjdo li dagáduvvam váj mánájt ájtsama registrieriduvvi návti: máná galggi gávájda mierkkat jali galggi sátsov sárgastit juohkka báhkuj gárgadisán, ja juohkka stávvalij ja jiednaj bágon.

Ræjdo li dagáduvvam váj jáksá dajt mánájt gudi dávk láhkámijn ja tjállemijn rahtji. Ájnegis oassegæhttalime li válljiduvvam dan milta mav dálla diehtep, duola dagu ávddáskávllámánájt gielalasj diedulasjvuoda birra ja gáktu dát diedulasjvuohta láhkåma ja tjállema ávddånibmáj vájkkut.

Átsádimen li 16 oase. Dá oassegæhttalime li dagáduvvam váj galggá átsádit:

1. buktá gus gullat muodugasj loahppajienajt
2. fonologijjalasj/morfologijjalasj/syntávshalasj dádjadimtjehpudahka
3. makta bágojt mujttá
4. grammatihkalasj diedulasjvuodav
5. makta bokstávajt dábddå

Barggoræjdo li sámemánájda dagáduvvam gejn la sámegiella vuostasj giellan, ja la gæhttaluvvam dajn skávlåjn gudi lidjin fáron álggolåhkåma prosjevtan.

Vájku dát átsådibme I gæhttalibmen dagáduvvam, de máhtti dákkár lágásj dahkamusá liehket ávkken ávdeditat ávddåskåvllåmánáj gielalasj dádjadimtjehpudagáv. Dá barggoræjdo máhtti aj viehkken skåvllåmánájda gudi låhkåmijn ja tjållemijn rahtji.

Dánna vuollelin tjielggiduvvá juohkka oassegæhttalibme "Gielalasj diedulasjvuoda átsådimen".

Tjielggidusá átsådibmáj

Máná galggi tjåhkåhit navti vaj bessi aktu barggat, e galga bessa nubbáj gæhttat. Ájnas la tjielggidusáj tjuovvot dárkkelit. Ane buorre ájgev hárijidallambargojda vaj visse la máná dádjadi majt galggi barggat. Mánáj i galga viehkedit bargadijn, valla dæssju måvtåstuhttet.

Dahkamusáj máhtta akti gærddodit. Mijá vásådusáj milta I vuogas jus ælla ienep gå 8 máná juohkusin gå átsådimev tjadát.

1. bielle - Loahppajena (rijma)

Tjielggidus: Adnala tjuorggamárkav bajás ja vuoseda:

Dála I áhkko. Ja dála I áddjá, gáhkko ja soabbe.

Makkir bágon la sæmmilágásj loahppajiedna/rijmma gå bágon áhkko?

Hárijidallam:

áhkko	áddjá	<u>gáhkko</u>	soabbe
nállo	hárrpo	násste	<u>gállo</u>

Dahkamusá:

tjalmme	tjalmme glása	oajvve	<u>almme</u>
dákte	<u>bákte</u>	gahper	gálbbe
drådnik	gånågis	roahkka	<u>biednik</u>
tjåvvlå	skirtto	<u>skåvllå</u>	tjuvdde
skuovva	juolgge	<u>suovva</u>	skirri
doahkko	<u>áhkko</u>	vuonna	dålkke

3. bielle - Oanep ja guhkep bágo

Tjielggidus:

Adnala dahkamusárkav bajás ja vuosedá: Dála I jáhká, vuogga ja guollimvæssko. Makkir báhkko gullu guhkemussan. (Átsá mánáj siegen vásstádusáv.) Guollimvæssko I dávk guhkemus.

Mierkki ruossajn dav gáváv mij vuoset guhkemus bágov.

Hárjjidallam:

<i>jáhká</i>	<i>vuogga</i>	<u><i>guollimvæssko</i></u>
<u><i>motorsihkal</i></u>	<i>táhka</i>	<i>bijlla</i>

Dahkamusá:

<i>rájddo</i>	<u><i>nieljejuvlak</i></u>	<i>skuvtar</i>
<i>lájgge</i>	<u><i>biejvveládde</i></u>	<i>tjuojkka</i>
<u><i>stihkkaæssko</i></u>	<i>snuorri</i>	<i>nijbbe</i>
<u><i>tjuojggamskuova</i></u>	<i>láhtto</i>	<i>soappe</i>
<i>bussa</i>	<u><i>mobiltelefonná</i></u>	<i>vuoddje</i>
<u><i>stummpanijbbe</i></u>	<i>muorra</i>	<i>bassti</i>

5. bielle - Låhkåt galla bágo li gárgadisán

Tjielggidus:

Ane táblov ja tjielggi hárrjjidallamdahkamusáv. Galga biedjat avtav sárgev juohkka báhkuj gárgadisán.

Javla: Dát gáváv vuoset gárgadisáv "Báhtta tjállá." Galla bágo li dán gárgadisán? Mierkki nieljetjiegagij juohkka bágo ávdás. Máhtá tábluj buojkulvisáv sárggot.

Hárjjidallam:

Báhtta tjállá.

Báhtta girjjáj tjállá.

Dahkamusá:

Mánná tjierru.
 Áhttje vuodjá bijlajn.
 Dánna li moadda bijla.
 Bijla juvlla rájggánij.
 leddne ja áhttje libá álggon.
 Máná bálla l gáhtum.

6. bielle - Mujttet

Tjielggidus: Dánna li gávvrájdjo. Máná galggi gávvrájdjojt gábtjtjåt páhppárijn gá áhpaddidje javllá bágojt.

Javla: Bieja sátsov dan gávvrájdjo ávddábælláj gánná gávå li maŋŋálakkoj návti gáktu javlav:

Hárjjidallam:

hárppo - gáhtto - bijlla

Dahkamusá:

sihkal - girdde - bijlla
 bijlla - skuvtar - gussa
 bávsa - lávdagoahte - vuodja - goahte
 gevlas - vanntsa - fiekse - gahper
 gahpagáhkko - skirri - dálgge - gáhtto - biejevveládde
 tjuojkka - snuorri - bassti - ájtte - sáhka

10. bielle – Låhkåt galla stávvalisá li bágon**Tjielggidus:**

Ane táblov ja tjielggi hárjjidallamdahkamusáv. Galga biedjat avtav sárgev juohkka stávvalij gárgadisán.

Javla: Galla stávvalisá li bágon? Sárgasta gávå guorraj sæmme álla sátsojt gá bágon li stávvalisá.

Hárjjidallam:*vanntsa**sábme***Dahkamusá:***muv**mánná**iemeálmuk**elefánnta**soappe**káffagiebbme***11. bielle – Stávvalijt aktij biedjat****Tjieggidus:**

Vuosedá ja javla: Dán gávvrájdón lá sáhka, sabek ja fiekse. Dálá javlav
avtav bágov viek imálettjat. Makkir gávvráj hiehpá dát báhko: sáh - ka

Hárjjidallam:*sáh-ka**sabek**fiekse**luossa**gárd-de**ájgge***Dahkamusá:***gintal**gijs-sá**gáhtto**gus-sa**luossa**gukse**dál-lá**mállá**dálgge**rádno**mán-no**mánná**tjuvdde**skávllá**tjåvl-lá**lájbbe**dájgge**lájg-ge*

12. bielle – Bágoj álggojiena

Tjielggidus: Vuoseda gávájda ja javla: Dánna l sáhka, iemeálmuk ja vanntsa. Mierkki dan bágo gávuváj mij s-jienajn álggá.

Hárjjidallam:

<u>sáhka</u>	<i>iemeálmuk</i>	<i>vanntsa</i>
<i>táhka</i>	<u>lávdaohte</u>	<i>tábllo</i>

Dahkamusá:

<u>mánná</u>	uksa	gáma
<u>gárdde</u>	ehpal	tjuojkka
lávdaohte	skirri	<u>várre</u>
gálbbe	<u>bená</u>	hávvgga
tsitsásj	soabbe	<u>rávve</u>
<u>gáma</u>	vanntsa	dálgge
avudis	vájmmo	<u>násste</u>
<u>fáhttsa</u>	sávttsa	márffe
<u>tjoarvve</u>	dállá	ulmusj
<u>hæssta</u>	mádo	bussa
mugga	skirtto	<u>dállá</u>
gussa	<u>ruohttaáddjá</u>	njálmme

14. bielle – Láhkát galla jiena li bágon

Tjielggidus: Ane táblov ja tjielggi hárrjjidallamdahkamusáv.

Javla: Dát gávuvá vuoset bágov *muv*. Galla jiena li bágon. Mierkki nieljetjiegagij juohkka jiena ávdás.

Hárjjidallam:

muv
hárppo

Dahkamusá:

Dån
sáhka
duv
skávllå
dålgge
Tåhka

15. bielle – Mujttet

Tjieggidus: Dånna li gávvrájdjo. Máná galggi gávvrájdjojt gábtjtjåt páhppárijn gá åhpaddidje javllå bágojt.

Javla: Vuojnnebihtit gálmma (niellja, vihtta) gávva. Ruossista dan gávvráj mav iv nammada.

Hárjjidallam:

<i>vanntsa</i>	<i>skirri</i>
<i>fiekse</i>	<i>gahper</i>

Dahkamusá:

gevlas	vuogga		
sáhka	ájtte		
lájbbe	nieljejuvlak	sávttsa	
nijbbe	bijlla	soappe	
páhkke	glássa	bállo	skuovva
kássa	juolgge	hestaskuovva	gieris

16. bielle – Jienajt aktij biedjat

Tjielggidus: Dánna li *mádo*, *tjuruk*, *tjávllá* ja *ájro*. Mierkki dav gáváv mij duv mielas la riekta gá javlav avtav bágov viek imálattjat návti: **m-á-d-o**

Hárjjidallam:

<i>m-á-d-o</i>	<i>tjurruk</i>	<i>tjávllá</i>	<i>ájro</i>
<i>hárppo</i>	<i>sjoavoj</i>	<i>skuolkká</i>	<i>á-k-sj-o</i>

Dahkamusá:

hiergge	ruohkke	v-a-n-n-t-s-a	ájro
árkka	h-á-r-p-p-o	gehtsulahka	nállo
g-á-r-r-á-n-i-s	garra	soadje	tsitsásj
ulmusj	sålbbå	u-l-l-j-o	skuvtar
hiergge	idjaskunjok	á-h-k-k-o	áddjá
sabek	násste	goahte	f-i-e-k-s-e

17. bielle – Vuojnnoguodde avtadagájt aktij biedjat

Tjielggidus: Dánna li niellja gávå (vuoseda, valla ale javla dan dinga namáv mij la gávån). Dálle javlav guokta bágo majt galggabihtit aktij biedjat avtan báhkön. Mierkki ruossajn dav bágov mij de sjaddá gá aktij bieja dá guokta bágo:

mielkke ja páhkke

Hárjjidallam:

mielkke ja páhkke
káffa ja vuossa

Dahkamusá:

hæssta ja skuovva
guollár ja vanntsa
ehpal ja muorra
boahttsu ja biellje
skuvtar ja vuoddje
politijja ja bijlla

18. bielle – Vuojnnoguodde avtadagáj tjuolldem

Tjielggidus: Dánna li niellja gávå (vuoseda, valla ale javla dajt dingajt ma gávåjn li). Mierkki ruossajn dav bágo gávåv mij de sjaddá gå bágos *láttaklassta* váldá ierit bágov *lassta*.

Hárjjidallam:

bágos láttaklassta ierit bágov *lassta*

bágos bádneskuorun ierit bágov *skuorun*

Dahkamusá:

bágos tjáhtjelådde ierit bágov *lådde*

bágos hierggevuoddje ierit bágov *vuoddje*

bágos skirribiesse ierit bágov *biesse*

bágos biejevvelådde ierit bágov *biejvve*

bágos káffavuossa ierit bágov *vuossa*

bágos gierkkammánná ierit bágov *gierkkam*

19. bielle – Sjoappkabágojt dádjadit

Tjielggidus: Dánna li niellja gávå (vuoseda, valla ale javla bágojt).

Mierkkista ruossajn dav gávåv mij vuoset bágov.

Hárjjidallam:

girjjeoassás

sasskamsabega

Dahkamusá:

ájvvegubá

uksarájgge

tjivggagáhtto

doahkogáppte

biellogussa

báddetjællom
gáhttotjivgga
gápptedoahkko
rájggeuksa
gusábiello
sládjogiedde
tjællombádde

21. bielle – Grammatihkav ja gárgadisdahkamav dádjadit

Tjielggidus: Dánna li niellja gávva. Mierkki ruossajn dav gávva mij duv mielas buoremusát hiehpá dási:

Hárjjidallam:

Duommán li æhppala.

Mánná I unnep gá bena.

Dahkamusá:

Gáhtto sisi tjágná.
Gávva gahtsaj vinndega vuollelin.
Basát.
Báhttja I goadátjav biggim.
Mánná bávsađa tjágná.
Báhtjan la guhka stagán.
Sán manná lávdagáđijn.
Lihtijt bassaba.
Gáhtto snjieráv oagot.
Biehtár lávkki tráhpáv vuolus.
Gáhtto tjáhkkađ stávlá vuolen.
Sán sunnuv bassá.

24. bielle – Gárgadisdahkamav analysierit

Tjielggidus: Dálá javlav mán nágin gárgadisájt. Nágin gárgadisá li riehta javladum, ietjádá vas boasstot. Mierkki ruossajn "mádjegávå" vuolláj jus duv mielas la riehta mav dálá javlav. Mierkki ruossajn "suhttamgávå" vuolláj jus duv mielas la boasstot.

Hárjjidallam:

Lågáv girjev.

Áhttje ja ieddne ålgus manni.

Dahkamusá:

Mánán li guokta gáhtto.

Viega.

Mánná I skávllå.

Dån li stuorak.

Bæjvásj bájtta.

Gáhtto I unne.

25. bielle – Tjuorga ja tjále

Tjielggidus: Gáhtjo mánájt tjuorggat ietjasa, jali juojddá ietján. Luluj buorre jus lidji oadtjot mánájt stågatjit sij tjáli. Ja de máhtá sijáv alodit tjálatjit ietjasa namáv ja ietjá bokstávajt ja bágojt majt dábddi.